

ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ

Γ Ν Ω Μ Η

ΓΙΑ ΤΗΝ ΗΘΙΚΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΤΙΣ ΒΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Η Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής, σε επανειλημμένες συνεδριάσεις, εξέτασε το ζήτημα του σεβασμού των ηθικών αξιών στη σύγχρονη βιολογική έρευνα. Σε σειρά προηγούμενων εισηγήσεων, η Επιτροπή έχει ασχοληθεί με τη δεοντολογία της έρευνας σε επί μέρους τομείς (βλαστοκύτταρα, κλινικές δοκιμές, μεταχείριση ζώων στην έρευνα), επισημαίνοντας τις σοβαρές επιπτώσεις της ανάπτυξης των βιολογικών εφαρμογών στις αξίες της σύγχρονης κοινωνίας. Η παρούσα γνώμη αναδεικνύει μια διάσταση κοινή σε όλους τους τομείς της βιολογικής έρευνας, αυτήν που αφορά την ηθική της «διαδικασίας» της τελευταίας.

Η Επιτροπή θεωρεί ότι η διάσταση αυτή είναι κρίσιμη και πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο προβληματισμού τόσο της επιστημονικής μας κοινότητας όσο και της Πολιτείας, εν όψει μάλιστα και της εφαρμογής του νέου εθνικού θεσμικού πλαισίου για την έρευνα (ν. 3653/2008).

I. Γενικά

A. Ο εντοπισμός των προβλημάτων

Οι συνθήκες διεξαγωγής της σύγχρονης έρευνας, εν γένει, έχουν διαφοροποιηθεί σημαντικά σε σχέση με ό,τι ίσχυε σε παλαιότερες εποχές. Τα κύρια χαρακτηριστικά της έρευνας τις τελευταίες δεκαετίες είναι α) η ανάπτυξή της στο πλαίσιο της ερευνητικής ομάδας, των μεγάλων μονάδων και των διεθνών δικτύων συνεργασίας και β) η στενή σύνδεσή της με την οικονομία.

1. Η ερευνητική δραστηριότητα σήμερα δεν στηρίζεται στην ατομική δραστηριότητα μεμονωμένων επιστημόνων. Η παραγωγή νέας γνώσης απαιτεί σύνθετη οργάνωση και συντονισμό συλλογικών προσπαθειών, ερευνητικό περιβάλλον που εξασφαλίζει υποδομές υψηλής ποιότητας και αντίστοιχους πόρους, καθώς και διεθνή συνεργασία.

2. Η σύγχρονη οικονομία ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για την καινοτομία, επομένως συνδέεται στενά με την ερευνητική δραστηριότητα, ιδίως στο πεδίο των νέων τεχνολογιών. Η έρευνα, έτσι, προσανατολίζεται συνήθως προς την αγορά, εξοικειώνεται με τον τρόπο λειτουργίας του ανταγωνισμού και, σε μεγάλο βαθμό, προσαρμόζει ανάλογα τις προτεραιότητές της. Συχνά οι σύγχρονες ερευνητικές μονάδες λειτουργούν ως αυτοτελείς οικονομικοί φορείς, χωρίς να εξαρτώνται αποφασιστικά από δημόσια χρηματοδότηση, και ενδιαφέρονται πρωτίστως για την εφαρμοσμένη έρευνα, σύμφωνα με τις ανάγκες της οικονομίας.

Αυτή η «βιομηχανική» οργάνωση της σύγχρονης έρευνας επηρεάζει άμεσα τον τρόπο διενέργειας και ανάπτυξης των ερευνητικών δραστηριοτήτων, επιβάλλοντας συχνά περιοριστικούς όρους στην ελευθερία των ερευνητών, όπως:

- απομάκρυνση από τη βασική έρευνα, εν όψει της προτεραιότητας εμπορικά εκμεταλλεύσιμων εφαρμογών
- έντονο ανταγωνισμό μεταξύ των ερευνητικών μονάδων
- υπερβολική εξάρτηση από τον χρηματοδότη
- ανάγκη ενασχόλησης με την προσέλευση πόρων και τη διοίκηση της ερευνητικής μονάδας, εις βάρος συχνά του επιστημονικού ενδιαφέροντος

B. Ειδικά: η έρευνα στις βιολογικές επιστήμες

Η Επιτροπή θεωρεί ότι οι παραπάνω γενικές επισημάνσεις για τις συνθήκες της σύγχρονης έρευνας έχουν ιδιαίτερη σημασία όσον αφορά την έρευνα στις βιολογικές επιστήμες. Τούτο, διότι α) η ιδιωτική χρηματοδότηση αναλαμβάνει σημαντικό βάρος των σχετικών επενδύσεων σε διεθνή κλίμακα και β) οι επιπτώσεις σε βασικά αγαθά (προστασία της αξίας του ανθρώπου, του περιβάλλοντος, της υγείας, της ιδιωτικής ζωής) είναι άμεσες.

Φαινόμενα που κατά καιρούς παρατηρούνται, όπως π.χ. ο αποκλεισμός χρήσιμης έρευνας για σπάνιες ασθένειες ή για ασθένειες που πλήττουν κυρίως τον Τρίτο Κόσμο, η αποσιώπηση αρνητικών αποτελεσμάτων, η «κατασκευή» αποτελεσμάτων αρεστών στο χρηματοδότη αποδεικνύουν την ιδιαίτερη ανάγκη θωράκισης της ανεξαρτησίας ειδικά της βιολογικής έρευνας.

Γ. Η έρευνα ως αγαθό και η διασφάλιση της ανεξαρτησίας της

Για την Επιτροπή, η επιστημονική έρευνα συνιστά δημόσιο αγαθό, καθώς προάγει την κατανόηση του κόσμου που μας περιβάλλει, συμβάλλοντας έτσι στο «ευ ζην» του συνόλου. Ταυτόχρονα, όμως, αποτελεί και αντικείμενο θεμελιώδους δικαιώματος, αναπόσπαστο στοιχείο ελευθερίας εκείνου που τη διενεργεί. Οι δύο αυτές διαστάσεις συνδέονται άρρηκτα.

Με βάση τα παραπάνω, η Επιτροπή κρίνει ότι οι εγγυήσεις της ανεξαρτησίας της έρευνας είναι κυρίως δύο:

1. Ο έλεγχος της δεοντολογίας από την ίδια την κοινότητα των ερευνητών, στο πλαίσιο διαδικασιών αυτορρύθμισης, καθώς πρώτοι οι ερευνητές έχουν άμεσο συμφέρον από τη διασφάλιση της αξιοπιστίας των δραστηριοτήτων τους. Οποιαδήποτε «έξωθεν» ρύθμιση πρέπει να λαμβάνει υπόψη αυτό το περιθώριο αυτονομίας, ώστε να μην αποβαίνει γραφειοκρατική.
2. Η Πολιτεία πρέπει να εξασφαλίζει επαρκείς δημόσιους πόρους για τη διενέργεια ανεξάρτητης έρευνας, ώστε να μη συνδέεται αναγκαστικά κάθε ερευνητική πρωτοβουλία με συγκυριακές οικονομικές προτεραιότητες, που συχνά λειτουργούν όχι προς όφελος, αλλά εις βάρος της καινοτομίας.

Οι εγγυήσεις αυτές χρειάζεται να καθιερωθούν με συγκεκριμένες πρωτοβουλίες.

II. Προτάσεις

Με βάση όσα προηγήθηκαν, και με δεδομένο το νέο θεσμικό πλαίσιο για την έρευνα στη χώρα μας, η Επιτροπή προτείνει:

Προς την Πολιτεία

α) Την πρόβλεψη συγκεκριμένων όρων διασφάλισης της δεοντολογίας της έρευνας στις συμβάσεις των ερευνητικών φορέων με το Κράτος για την εκπόνηση ερευνητικών προγραμμάτων που χρηματοδοτούνται από εθνικούς πόρους.

Με τους εν λόγω όρους, ο ανάδοχος της έρευνας θα δεσμεύεται ιδίως να ελέγχει την ακρίβεια και να δημοσιοποιεί το σύνολο των αποτελεσμάτων, να αποτυπώνει την πραγματική συμβολή κάθε ερευνητή (στις σχετικές δημοσιεύσεις σε επιστημονικά

περιοδικά, στις ανακοινώσεις σε συνέδρια, καθώς και στις εκθέσεις πεπραγμένων της ερευνητικής μονάδας) και να ελέγχει την τήρηση των αρχών δεοντολογίας.

β) Την υποστήριξη της βασικής έρευνας, κατά την κατανομή των εθνικών κονδυλίων από τον αρμόδιο φορέα

Προς την ερευνητική κοινότητα

α) Την εκπόνηση κώδικα δεοντολογίας της έρευνας από τις ερευνητικές μονάδες των βιολογικών επιστημών. Βασικά ζητήματα που πρέπει να αντιμετωπίζει ο κώδικας αυτός (και με πρόβλεψη πειθαρχικών κυρώσεων) είναι, ενδεικτικά, η κατασκευή αποτελεσμάτων, η κλοπή δεδομένων, η παραβίαση αρχών της βιοηθικής (π.χ. της αυτονομίας, του «ωφελείν ή μη βλάπτειν», της ηθικής μεταχείρισης των πειραματόζωων κλπ). Η Επιτροπή προτίθεται να παρουσιάσει, σχετικά, ένα υπόδειγμα αρχών.

β) Την ανάληψη πρωτοβουλιών εξοικείωσης των ερευνητών με τη δεοντολογία της έρευνας, στον τομέα δραστηριοποίησής τους.

γ) Την εξασφάλιση της διαφάνειας ως προς την προέλευση των άμεσων και έμμεσων πόρων που στηρίζουν την ερευνητική δραστηριότητα και γενικότερα τη λειτουργία των ερευνητικών ιδρυμάτων.